

DET NYA MED "SERIAL"

Sedan den 3 oktober har allt flera runt om i världen lyssnat på, diskuterat och spant inväntat nästa avsnitt av "Serial", en amerikansk podcast. Med en miljon nedladdningar per avsnitt är det den mest populära podcasten någonsin. I en tid när allt ska intas genast har lyssnarna tvingats vänta en vecka på nästa avsnitt. Sista delen sändes den 18 december och en andra säsong har redan säkrats, tack vare ekonomiska bidrag från en hängiven publik. Programledaren och reportern Sarah Koenig och hennes lilla redaktion har tagit sig upp från källaren där allt började som ett experiment och ut i världen som det nyaste nya, ett radioprogram som "skakar om dokumentär-genren" (för att citera ett inslag i Sveriges Radio).

Framgångskonceptet: en säsong, en historia, flera avsnitt. Det låter bekant. En följetång. När Sarah Koenig intervjuas om "Serial" börjar hon också med att tala om Dickens, fast hon snabbt ursäktar sig - "Jag vet att mina kollegor inte tycker om att jag diskuterar det här eftersom vi 'gör någonting som är nytt'" - och pekar på en skillnad: Dickens visste antagligen vart han var på väg när han började skriva, det vet inte de. Dessutom hittade han på, de gör inte de.

"Serial" handlar om mordet på Hae Min Lee som försvann i januari 1999 och hittades strypt i en park fyra veckor senare. Hennes tidigare pojkvän Adnan Syed greps och dömdes mot sitt nekande till livstids fängelse. De var båda sjutton år. Det hände i Baltimore. Sarah Koenig hade kontaktats av en advokat som var övertygad om hans oskuld, att hans försvarsadvokat schabblat, och fick Koenig fast på kroken. "Under det senaste året har jag ägnat varje dag åt att försöka lista ut var en gymnasieelev befann sig en timme efter skolan en dag 1999", som hon säger inledningsvis i seriens första avsnitt. Till framgångskonceptet bör alltså fogas att det är mordhistoria, en sann sådan, true crime. Sådant har den stora publiken alltid älskat, även om litterära finsmakare företrädesvis rynkat på näsan. Det vore inte fel att säga att redaktionen för "Serial" till och med tagit genren ett steg till.

Den började med avrättningar. Tidningarna försåg sina läsare med utförliga rapporter från dessa folknöjen, också författare sökte upp dem. Charles Dickens

berättar om en giljotinering i sin reseskildring från Italien 1846, mer mån om de hemska detaljerna – hugg, huvud, blod – än om den avrättades namn, bakgrund, brott. När Anna Månsdotter skulle avrättas i Kristianstad 1890 för mordet på Hanna Johansdotter i Yngsjö sände danska Politiken författaren Peter Nansen som i ett långt reportage gav läsaren också besked om bakgrunden till mordet, presenterade skarprättaren Dahlman, vänsterhänt och med endast fyra fingrar på höger hand – "(Den femte har en häst bitit av.)" – och kastade sig till sist in i en ingående skildring av själva avrättningen från morgonens första solstrålar till och med dödsögonblicket: "då blänkte yxan genom luften, ett mjukt ljud av hugget och det förbundna huvudet rullade fram i sanden, ända fram till åskådarnas fötter, under det två tunna blodstrålar sprutade en aln eller två ur den genomskurna halsen, vars hud rynkade sig gul som gåsskinn."

Det fortsatte med rättegångar. William Roughead hette en skotsk advokat och självlärd kriminolog som under sextio år bevakade alla rättegångar av betydelse i Edinburghs högsta brottmålsdomstol. Han skrev artiklar och samlade allt efterhand dessa i böcker med titlar som "Trial of Dr Pritchard" och "Trial of Oscar Slater" men även "A rich man and other stories" och "The evil that men can do". Han lär ha influerat Robert Louis Stevensons "Dr Jekyll och Mr Hyde", hjälpte Arthur Conan Doyle, uppträdde med tiden som expertvittne i rättegångar och påverkade i hög grad bibliotekarien Edmund Pearson som under trettioalet skrev om rättegångar för The New Yorker, också ett par bestsellers i ämnet. Både Roughead och Pearson var bildade herrar som skrev väl, med distans och med förståelse för rättssystemet – de dömda var skyldiga – de avstod från sensationer och tog gärna tillfället i akt att undervisa sina många läsare. Så här kunde Edmund Pearson inleda ett av sina reportage:

"Under en rättegång som den om Hauptmanns talar folk i all oändlighet om indicier. Inte något ämne talar man så mycket om och vet så litet om. När ett dussintal personer samlas vid till exempel en middagsbjudning, och fallet Hauptmann diskuteras, skakar hälften av dem bekymrat på huvudet och ryser till vid tanken på detta med indicier: 'Man ska aldrig döma på bara indicier. Det är inte säkert!'"

Rättegångsskildringar i bokform har knappt existerat i vårt land – vilket Frans G Bengtsson beklagar i en essä – med Eliel Löfgrens "Klockorna i Östervåla" från 1934 som lysande undantag. Den handlar om den utdragna rättsprocessen kring mordet på en postmästare i uppländska Östervåla, där först en hästbytare och sedan en lärare friades. Eliel Löfgren framträdde som ung försvarsadvokat under den andra rättegången och även om författaren stundtals förlorar sig i detaljer kan hans skildring av tid och trakt göra en författare grön av avund. Till skillnad från kollegorna Roughead och Pearson skriver han dessutom kritiskt om rättssystemet. Tyvärr skrev han inte mer, valde en annan bana: riksdagsman, partiledare, justitieminister.

Yngve Lyttkens, även han advokat, gav ut böcker om mer eller mindre berömda rättsfall under fyrtio- och femtioalet. Att döma av den mest populära av dem, "Yngsjömordet", som också blev film, har författaren svårt att befria sig från dokumenten, svårt att tygla sin beskäftighet.

Före rättegång, före domslut och straff, finns själva brottet. Snart intresserade sig reportrar och författare även för det, insåg tidningarna vilka historier som fanns att hämta bortom lagparagraferna. När Aristoteles säger att syftet med tragedin inte är att skildra människors egenskaper utan deras handlingar, eftersom "lyckliga eller olyckliga blir de efter sina handlingar", skulle han kunnat tala om true crime. Reportagets historia går inte att tänka sig utan berättelser om brott. Den första publicerade intervjun i världen lär vara James Gordon Bennetts intervju med bordellmamman Rosina Townsend, den 11 april 1835 i New York Herald, och anledningen var mordet på en av de prostituerade. Här sparades inte på detaljer från brottsplatsen, det vill säga flickans sovgemak, och artikeln blev en sensation. Att kriminalreportrarna utvecklade intervjukonsten är inte så konstigt med tanke på att förlagan fanns där de fanns: polisförhöret, rättssalens frågor och svar.

Egon Erwin Kisch, Albert Londres, Jan Olof Olsson, Jolo – för att ta tre stora europeiska reportrar – skrev gärna om brott. Tidningen The New Yorker, som väl mer än någon annan tidskrift lyckats förena tyngd med lätthet – och fortsätter att göra det snart nittio år efter starten – brukar tacka Morris Markey för att ha satt sin prägel på innehållet. Han anställdes vid starten, skickades omedelbart ut på stan

med uppmaningen att ströva omkring och berätta det han såg. Inte sällan blev det vardagsbrottets värld. I "Drift", som finns i Kevin Kerranes och Ben Yagodas enastående antologi "The art of fact", förflyttar reportern sig från bårhuset till kyrkogården, den oidentifierade kroppen "Nummer 48 227" spelar huvudrollen, och den som vill studera konsten att bygga ett reportage med hjälp av betydelsebärande detaljer kan börja här.

Trettio år senare reste Truman Capote till Holcomb, Kansas, för att för samma tidskrift skriva om mordet på en jordbrukarfamilj. Det blev en hel bok till sist, "Med kallt blod", som väl mer än någon annan förknippas med termen true crime. Även om Capotes påstående att den var den första boken i sitt slag, ett reportage skrivet som en roman, är en smula överdrivet bärs den fram med en kraft, och ett språk, som många år senare gör starkt intryck. Den håller. Det är en berättelse i dess ursprungligaste form - början, mitt, slut - och som ställer samma fråga som all annan stor litteratur, långt bortom tid och rum, här mellan brott och straff: Vad är en människa?

Det nya med "Serial" är alltså varken detta med följetång eller mordhistoria, sann eller inte. Det nya är denna osäkerhet som präglar serien från start. Sarah Koenig har inte ett ärende, bärs inte fram av missionen att frige den oskyldigt dömda Adnan Syed. Mycket talar för hans oskuld, för att försvarsadvokaten verkligen schabblade bort saken, efter några avsnitt är man som lyssnare övertygad om att så måste vara, men så kastar nya fakta nytt ljus över fallet och man börja luta åt motsatt uppfattning. Vem skulle det annars vara? Polisen hade gjort ett bra jobb. Koenig verkar vackla även hon.

Programmet präglas till skillnad från boken, från den vanliga radiodokumentären, i hög grad av sin samtidighet. Tre avsnitt lär ha varit skrivna när serien startade. Slutet visste man ingenting om. Däremellan hämtade redaktionen in nya fakta, gjorde nya intervjuer. Tips började strömma in, allt fler ju mer populär serien blev. Tidigare okända vittnen hörde av sig. Människor som vägrat låta sig intervjuas ställde plötsligt upp. Forskare ville hjälpa till, en före detta mordutredare. Sarah Koenig och hennes medhjälpare vände och vred på allt detta nya; hon lät både sin glädje och sin tvekan, också sin olust att fråga om människors förhållanden eller sex eller missbruk

präglade programmet. Här klipper man inte bort en osäker darrning på rösten, ett skämt mitt i eländet, väjer inte heller för att ventilera krångliga detaljer som när och varifrån någon ringde ett två minuter och trettiofyra sekunder långt telefonsamtal till vem.

I "Serial" får lyssnaren vara en intelligent medskapare. Inte konstigt att den blev så populär.

Anders Sundelin

Svenska Dagbladet 27 december 2014